

INDHOLDSPLANER I DE FRIE KOSTSKOLER

- ANLEDNING TIL PÆDAGOGISK REFLEKSION

ET INSPIRATIONSHÆFTE

JUNI 2008

Forord

Dette hæftes hovedformål er at inspirere til pædagogisk debat og refleksion på de frie kostskoler i Danmark.

Hæftet er resultatet af arbejdet i en tænketank, som blev nedsat i anledning af, at de frie kostskoler i deres indholdsplaner nu skal beskrive, hvorledes skolerne i deres konkrete pædagogiske praksis lever op til skoleformens nye hovedsigte: Livsoplysning, folkelig oplysning og demokratisk dannelse. Tænketankens arbejde er støttet af 3x3-midlerne, som administreres af FFD (Folkehøjskolernes Forening i Danmark) og FAHH (Foreningen af Husholdnings- og Håndarbejdsskoler).

Indhold

Forord	2
Oversigt over modeller	4
Læsevejledning – indledning	5
1. De frie kostskolers hovedsigte	8
2. De frie kostskolers tre praksisformer.....	10
Undervisning	12
Pædagogisk Tilrettelagt Samvær	12
Øvrigt Samvær	13
3. Forslag til hæftets anvendelse	14
4. Lidt om de frie kostskolers historie	16
Tænketankens deltagere	18

Oversigt over modeller

Model 1. Tilgange til udvikling af indholdsplaner	6
Model 2. Forskellige typer af læringsrum	10
Model 3. Tre pædagogiske praksisformer	12
Model 4. Reflektionsmatrix	14
Model 5. Reflektionsdiagram	15

Læsevejledning – indledning

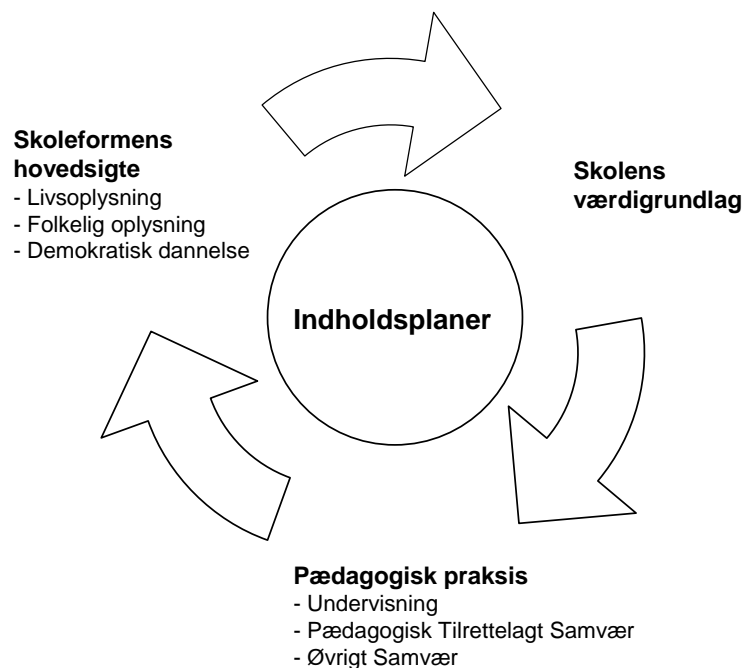
En indholdsplan er populært sagt en beskrivelse af, *hvad* der foregår på en fri kostskole. På de frie kostskoler har man traditionelt set nærmet sig en sådan beskrivelse ved først og fremmest at tage sit udgangspunkt i skoleformens formål eller hovedsigte. Som holdningsskoler vil spørgsmålet om, *hvorfor* vi holder skole naturligt nok altid være det vigtigste pædagogiske spørgsmål for de frie kostskoler. Med den nye lov fra 2006 må dette spørgsmål besvares i overensstemmelse med skoleformens nye hovedsigte: Livsoplysning, folkelig oplysning og demokratisk dannelse.

Vil man fremføre en dækkende og gyldig beskrivelse af, *hvad* der foregår på en fri kostskole, kan man dog ikke nøjes med at besvare dette hvorfor-spørgsmål. For at foretage en dækkende beskrivelse af de frie kostskolers virke må man også beskrive den konkrete pædagogiske praksis, som udfoldes på skolerne. Spørgsmålet, om hvorfor vi holder skole, må altså suppleres af et spørgsmål, som handler om *hvordan* vi holder skole og hvorledes dette hvordan spiller sammen med hvorfor vi holder skole. Hvordan-spørgsmålet peger på den konkrete pædagogiske praksis (de konkrete pædagogiske former – de konkrete læringsrum), som man opererer med i de frie kostskoler. Det drejer sig primært om tre pædagogiske former: Undervisning (U), Pædagogisk Tilrettelagt Samvær (PTS) og Øvrigt Samvær (ØS).

De frie (kost)skoler er bl.a. frie i den forstand, at de i vid udstrækning kan holde skole ud fra den enkelte skoles eget værdigrundlag. Ud fra egne religiøse, politiske, kulturelle og faglige holdninger har de frie (kost)skoler altid haft stor frihed til at forme den enkelte skoles virke.

Beskrivelsen af skolernes indholdsplaner kan således bevæge sig ad tre forskellige veje. Nogle skoler vil i deres beskrivelse tage udgangspunkt i skoleformens hovedsigte. Andre skoler vil tage udgangspunkt i skolens eget værdigrundlag, medens andre skoler vil tage udgangspunkt i skolens konkrete pædagogiske praksis (de anvendte pædagogiske former, de konkrete læringsrum):

Model 1. Tilgange til udvikling af indholdsplaner

Skønt beskrivelsen af skolernes virke i indholdsplanen således kan bevæge sig ad flere veje, er det imidlertid uomgængeligt i en seriøs pædagogisk beskrivelse både at se på *hvorfor vi holder skole, hvordan vi holder skole og på sammenhængen mellem disse to grundlæggende pædagogiske spørgsmål*. En besvarelse, som kun tager fat på hvorfor-spørgsmålet, ender let i tomme formålserklæringer eller i tom bragesnak. En besvarelse, som kun tager udgangspunkt i hvordan-spørgsmålet, ender let i god undervisningsteknologi eller i en god jonglering med de nyeste pædagogiske modebegreber (pædagogikkens bolsje-ord). En dækkende og gyldig beskrivelse af en fri kostskoles virke (her indholdsplanen) må altså beskrive vekselvirkningen mellem det pædagogiske hvordan og det pædagogiske hvorfor. På den måde vil indholdsplanen også være i overensstemmelse med den særegne grundtvigske tanke om vekselvirkning, som er en central pædagogisk idé i skoleformens historie og selvforståelse.

Som tidligere nævnt er der i skoleformen tradition for primært, men uformelt at koncentrere sig omkring hvorfor-spørgsmålet i de frie kostskolers refleksion og debat. Med kravet om at skolerne skal formulere sit værdigrundlag, kommer dette spørgsmål fra 2000 ind i mere formaliserede rammer. Lovgivningens krav om, at det nye hovedsigte nu skal dokumenteres gennem indholdsplaner for såvel undervisning som for det pædagogisk tilrettede samvær, kan ses som en anledning til at styrke vekselvirkningen mellem hvorfor-spørgsmålet og hvordan-spørgsmålet. At tilskynde til en sådan vekselvirkning er dette hæftes primære hovedsigte. Hæftets primære sigte er at inspirere til pædagogisk debat og refleksion på dette grundlag.

Hæftet er således ikke primært et simpelt redskab til fremstilling af indholdsplaner. Hæftet vil dog beskrive de frie skolars pædagogiske praksisformer i en terminologi, som anvendes af Undervisningsministeriet (Undervisning, Pædagogisk Tilrettelagt Samvær og Øvrigt Samvær). Derfor kan hæftet også bruges til at igangsætte en proces på de enkelte skoler, som fører til fremstillingen af de nævnte indholdsplaner. Hæftet vil derfor også pege på ideer til, hvordan en sådan proces kan forløbe (se afsnit tre i hæftet).

De følgende to afsnit vil tematisere to af de tre omtalte veje, som man kan bevæge sig ad i beskrivelsen af sin egen skole: 1) Vejen som går omkring skoleformens hovedsigte og 2) vejen som går omkring en beskrivelse af skolens konkrete pædagogiske praksis. Vejen omkring den enkelte skoles værdigrundlag vil ikke blive berørt i dette hæfte, da denne vej er forskellig fra skole til skole. Hæftets sidste afsnit vil rumme en kort historisk fremstilling, som har det sigte, at sætte dette hæftes tanker ind i de frie skolars historiske selvforståelse.

1. De frie kostskolers hovedsigte

De frie kostskolers hovedsigte har traditionelt set været præget af det, som Grundtvig kaldte for *livsoplysning*, men indtil 1942 var skoleformens hovedsigte ikke indskrevet i dens lovgrundlag. Fra 1942 var hovedsigtet “*almendannende undervisning*” med mulighed for at give enkelte fag eller faggrupper en fremtrædende plads. I 1993 blev dette hovedsigte erstattet af *folkelig oplysning*. Begrebet *almen dannende undervisning* blev opretholdt som en karakteristik af undervisningen, indtil det i 2000 blev afløst af et krav om, at halvdelen af undervisningen skal være af “*bred almen karakter*”. Fra 2006 er hovedsigtet om *folkelig oplysning* udvidet til *livsoplysning, folkelig oplysning og demokratisk dannelse*.

Det nye tredelte hovedsigte i loven fra 2006 kan bestemmes som følger:

Livsoplysning fremhæver menneskets etiske og universelle eksistens (de store spørgsmål i tilværelsen). Mennesket må således forstå sit liv ud fra et almen – universelt – fundament og ud fra eksistentielle problemstillinger. Livsoplysning fremhæver menneskets etiske, eksistentielle og æstetiske praksis. Dette aspekt af tilværelsen reflekteres f.eks. gennem etik, religion, eksistens- og livsfilosofi samt gennem æstetiske aktiviteter. Læringsintentionen er her gennem undervisning og pædagogisk tilrettelagt samvær at lære eleven at give udtryk for, afprøve, eksperimentere, udvikle og formgive egne eksistentielle sammenhænge og fælles menneskelige vilkår. Dannelsesformålet er her at give eleven mulighed for at få et reflekteret forhold til sin egen eksistens og give den en almen livsytning.

I den nye lov fra 2006, står der i bemærkningerne til lovforslaget følgende om begrebet *livsoplysning*:

“Livsoplysning” er et begreb, der rummer universelle og almenmenneskelige problemstillinger. “Livsoplysning” ligger i forlængelse af den bestående oplysningstradition for de frie skoler og vedrører de store spørgsmål i tilværelsen. Herved fremhæves de frie kostskolers opgave af eksistentiel karakter, som bygger på den enkelte skoles selvvalgte værdigrundlag.

Folkelig oplysning fokuserer på, at mennesket lever i en konkret historisk og kulturel overlevering og tradition. Mennesket forstår også sit liv i lyset af det fælles liv, som dels er vokset historisk frem og dels har en aktuel betydning for eleven. Begreber om folk udtrykker forestillinger om overleverede og levende fællesskaber. Folkelig oplysning fokuserer på menneskets historiske og kulturelle praksis. Dette aspekt reflekteres f.eks. gennem idehistorie, politik, musik, kunst, pædagogik etc.

Eleven lærer om sin egen indfældethed i historiske og kulturelle sammenhænge ved at lære at forstå, videreudvikle og deltage i store og mindre meningsskabende fællesskaber, på skolen såvel som udenfor skolen.

I den nye lov fra 2006, står der i bemærkningerne til lovforslaget følgende om begrebet *folkelig oplysning*:

“Folkelig oplysning” rummer oplysning om store og små fællesskaber samt forholdet til det individuelle. I “folkelig oplysning” er det individuelle og det fælles sider af samme sag og hindens forudsætninger.

Demokratisk dannelse fokuserer på, at mennesket lever i politiske og demokratiske fællesskaber. Mennesket forstår således også sit liv som politisk deltager i demokratiske processer og deltager også i den opgave at udvikle og fastholde demokratiet i dets mangfoldige udtryk. Demokrati forstås her både som livsform, måden vi er sammen på og som styreform, den formelle demokratiske regulering af dette samvær. Dette aspekt reflekteres f.eks. gennem politik, sociologi og medborgerskab. Eleven lærer her, hvad det vil sige at erkende, handle og deltage i demokratiske processer samt at kunne forholde sig demokratisk over for nye problemstillinger og opgaver. Det vil sige, at eleven både lærer *om* demokrati og lærer *gennem* demokratisk deltagelse i skolernes undervisning og samvær.

I den nye lov fra 2006, står der i bemærkningerne til lovforslaget følgende om begrebet *demokratisk dannelse*:

“Demokratisk dannelse” understreger opgaven i at fastholde og udvikle en proces, der fører frem mod demokrati. Det markerer, at det er de frie kostskolers opgave at danne sine elever til engagerede medborgere med lyst og evne til at være aktive i et demokratisk samfund. Begrebet vedrører både undervisningens emner og kursernes tilrettelæggelse.

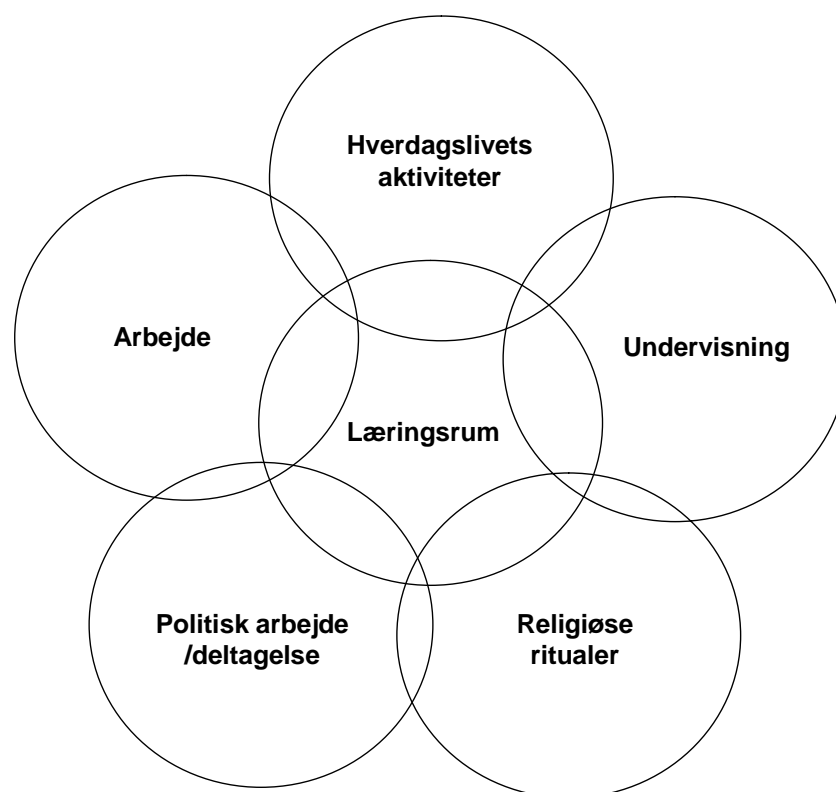
Det er vigtigt at fremhæve, at det nævnte hovedsigte ikke betyder, at nogle fag er mere centrale end andre fag på skolerne. Hovedsigtet fremhæver ikke nogle fag på andre fags bekostning, men peger på et sigte eller et perspektiv i de frie kostskolers virke, som bør gennemtrænge den enkelte skoles samlede virke i såvel undervisning, pædagogisk tilrettelagt samvær som øvrigt samvær.

2. De frie kostskolers tre praksisformer

I moderne læringsteori vil man hævde, at der i dag er læring overalt, “fra vugge til krukke” som det populært udtrykkes. Læring sker i dag således ikke kun formelt gennem undervisning, men kan også ske uformelt gennem arbejde, religiøse ritualer, gennem politisk arbejde/deltagelse, gennem pædagogisk tilrettelagt samvær, gennem hverdagsaktiviteter etc.

Som det fremgår af hæftets historiske afsnit, har de frie kostskoler altid benyttet sig af såvel formel som uformel læring. Skoleformen er således på mange måder i overensstemmelse med moderne læringsteoris tanke om de mange læringsrum.

Model 2. Forskellige typer af læringsrum

De frie kostskoler benytter sig i dag af tre forskellige typer pædagogisk praksis, af tre forskellige pædagogiske former, eller af tre forskellige læringsrum, om man vil. Her er det imidlertid vigtigt at gøre opmærksom på, at det er vanskeligt eller måske umuligt at komme med en fuldstændig og udtømmende beskrivelse af forskellene mellem de beskrevne (og andre) praksisformer (eller læringsrum). Der er snarere tale om, at praksisformerne overlapper hinanden, således at man ofte kan komme i tvivl om, i hvilket af praksisformerne man befinder sig. På den anden side ved vi ofte intuitivt, i hvilken praksisform man befinder sig og hvorledes man agerer indenfor denne form. Intuitivt kan vi f.eks. godt kende forskel på arbejde og un-

dervisning. Når vi f.eks. om en Peter siger, “han er til sløjd”, mener vi, at han deltager i skolens sløjdundervisning.

De frie skolers tre praksisformer (læringsrum)

- **Undervisning**
- **Pædagogisk Tilrettelagt Samvær**
- **Øvrigt Samvær**

Undervisningsministeriet anvender i sit tilsyn med de frie kostskoler tre betegnelser for skolernes tre praksisformer *Undervisning*, *Pædagogisk Tilrettelagt Samvær* og *Øvrigt Samvær*. Som noget nyt stilles der nu krav om fra folketinget, at de frie kostskoler gennem indholdsplaner skal beskrive, hvorledes det nye hovedsigte indgår i to af disse tre praksisformer: *Undervisning* og *Pædagogisk Tilrettelagt Samvær*.

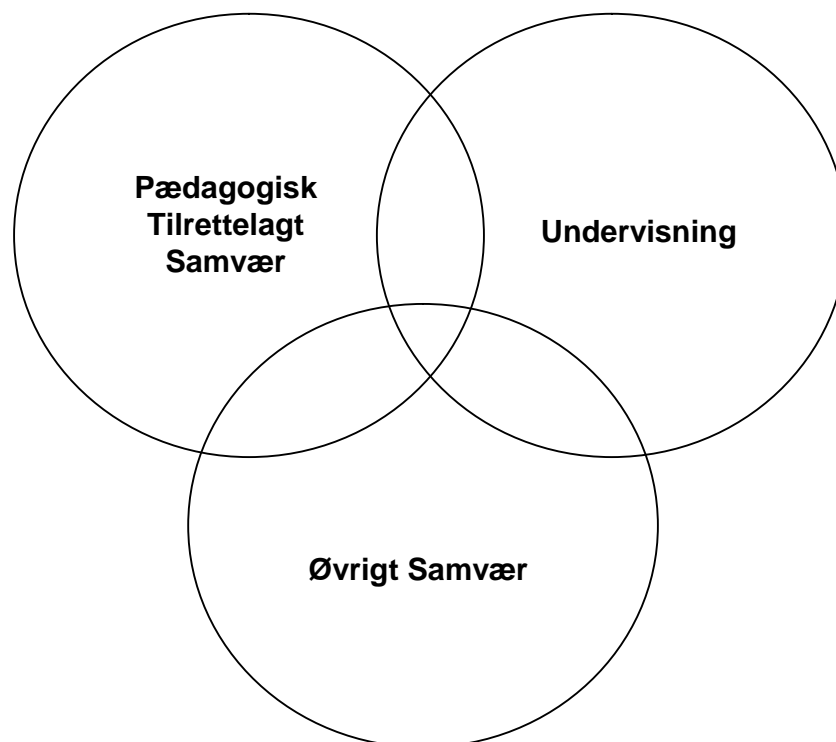
Det er ikke en del af skoleformens tradition at adskille de tre praksisformer fra hinanden, så de ikke har noget med hinanden at gøre. Ved en sådan adskillelse forspilder man de unikke pædagogiske muligheder, som ligger i skoleformen. Men skolerne skal heller ikke ukritisk sammenblende de tre former, så eleverne og lærerne ikke kan kende forskel mellem dem.

De frie kostskoler har unikke muligheder for gennem pædagogisk fantasi at få disse tre forskellige praksisformer til at spille sammen. Det gør man ved at sondre mellem dem, hvilket er noget andet end at adskille dem. At sondre mellem de tre praksisformer vil sige,

- at man er bevidst om, at de tre praksisformer hver for sig har sin egen styrke,
- at man er bevidst om, hvorledes man kan få disse tre forskellige praksisformer til at spille sammen i skolernes samlede virke og
- at man er bevidst om, hvorledes de tre praksisformer på hver sin måde kan bidrage til at opfylde hovedsigtets tre aspekter: livsoplysning, folkelig oplysning og demokratisk dannelse.

Forudsætningen for at man kan opfylde disse ideelle krav og at man kan fremstille en indholdsplan for sin skole er, at man kan komme med en almen beskrivelse af de tre nævnte praksisformer. Med de ovennævnte forbehold in mente, vil dette blive forsøgt i det følgende.

Model 3. Tre pædagogiske praksisformer

Undervisning

I sin bredeste form er undervisning betegnelsen for en pædagogisk praksisform eller et læringsrum, som kan foregå mange steder. I skolen bliver undervisningen derimod taget ud af hverdagen og sat ind i en institutionel ramme. Det sker også på de frie kostskoler, hvor *læreren* som den hovedansvarlige i samarbejde med *eleverne* gennemfører undervisningen forstået som en planlagt, målrettet og fremadskridende fælles aktivitet, der har til hensigt at bibringe eleverne holdninger, færdigheder og viden om den verden, vi lever i. Undervisning planlægges sædvanligvis som sådan i lektioner eller i “timer”, hvor vi “har” et fag, men kan også finde sted på andre måder. Undervisning er altså ikke identisk med én bestemt form (f.eks. “tavle-undervisning” og envejs-kommunikation). Undervisning findes i mange former: foredrag, tavle-undervisning, tværfagligt, projektarbejde, værkstedsundervisning, ekskursioner etc. Som nævnt ved vi intuitivt ofte, når der er tale om undervisning, men vi må også erkende, at det kan være vanskeligt sprogligt at formulere undervisningsbegrebet præcist.

Pædagogisk Tilrettelagt Samvær

De frie skoler anvender også en praksisform, som kaldes for Pædagogisk Tilrettelagt Samvær. Pædagogisk Tilrettelagt Samvær er planlagte, målrettede og fremadskridende aktiviteter, der gennem elevernes deltagelse i et socialt samvær sigter på læring hos de deltagende elever. Pædagogisk Tilrettelagt Samvær består ofte af aktiviteter, der er knyttet til selve kostskolefor-

men (f.eks. at optræde/spille til en forældredag, tilrettelægge en politisk demonstration, deltage i religiøst arrangement på skolen, deltage i havearbejde på skolen etc.). Selv om Pædagogisk Tilrettelagt Samvær er centreret omkring aktivitetens eget formål og sker på aktivitetens egne præmisser, så er det vigtigt at påpege, at der skal ske læring gennem disse aktiviteter. Rene rutineaktiviteter kan derfor ikke betegnes som Pædagogisk Tilrettelagt Samvær, da det pædagogiske sigte her er fraværende (aktivitetens mål er f.eks. blot at værelset bliver rent, eller at eleven spiser sig mæt). Pædagogisk Tilrettelagt Samvær kan have karakter af arbejdsprocesser, som omfatter et læringselement (f.eks. hjælp ved tilberedelse af måltid, rengøring). Det kan også bestå i afholdelse af skolens fælles- og bogruppermøder, tilrettelæggelse og gennemførelse af sociale arrangementer på skolen eller have karakter af deltagelse i religiøse eller politiske ceremonier/arrangementer.

En præcis beskrivelse af Pædagogisk Tilrettelagt Samvær er måske sværere at foretage end en præcis beskrivelse af skolens undervisning. Det er måske også vanskeligt intuitivt at afgøre, hvornår der er tale om Pædagogisk Tilrettelagt Samvær.

Øvrigt Samvær

De to netop beskrevne praksisformer skal beskrives i de omtalte indholdsplaner. Det gælder ikke for det, vi her kalder Øvrigt Samvær. Som det fremgår af dette hæftes sidste afsnit, har denne uformelle praksisform dog altid spillet en vigtig rolle i de frie kostskoler. Allerede Kold lagde megen vægt på, at eleverne skulle omgås de voksne så at sige døgnet rundt på hans skole. Det var dengang meget usædvanligt, da der var meget større afstand mellem unge/børn og voksne, end vi oplever i dag. Kold lagde uhyre vægt på denne uformelle omgang mellem elever og lærere i sin oplevelses-pædagogik. Denne uformelle læring gennem forbillede/rollemodel spiller stadig en afgørende rolle i de frie kostskolers pædagogik. Denne form for læring er identisk med det, vi kan kalde for læring gennem hverdagsaktiviteter eller socialisering. Det kan handle om at lære at komme op om morgenen, spise på en civiliseret måde og i det hele taget lære "at opføre sig ordentligt" og lære at omgås hinanden på en skikkelig måde.

3. Forslag til hæftets anvendelse

Som nævnt vil der i dette afsnit fremsættes nogle ideer til, hvorledes hæftet kan anvendes på de enkelte skoler. Hæftets primære sigte er at inspirere til pædagogisk debat og refleksion på de enkelte skoler. Men hæftet kan også anvendes mere målrettet til at igangsætte en proces, som fører til udfærdigelsen af skolens indholdsplaner.

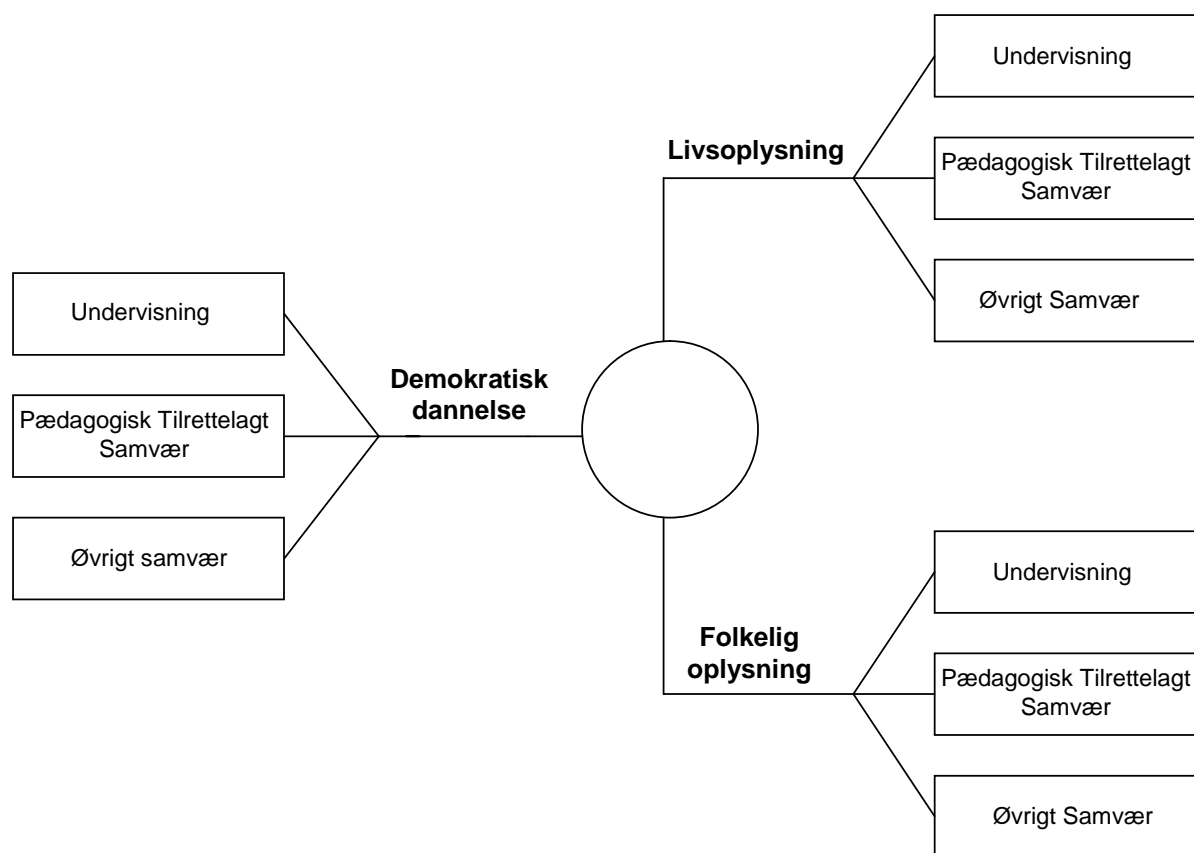
På nogle skoler vil man foretrække det, man kalder for en deduktiv pædagogisk metode. Her forsøger man “ovenfra”, ud fra et helhedssyn at skabe sig et overblik alle skolens enkelte aktiviteter og sætte disse i relation til skolens pædagogiske praksis, skolens værdigrundlag og skoleformens hovedsigte: livsoplysning, folkelig oplysning og demokratisk dannelse. Det kan anskueliggøres gennem følgende matrix, hvor man i hvert af felterne (evt. kun i de med x mærkede felter) stiller såvel det pædagogiske hvorfor-spørgsmål som det pædagogiske hvordan-spørgsmål, ligesom man stiller sig spørgsmålet om sammenhængen mellem disse to typer spørgsmål. En udfyldt matrix kan give et billede af, hvor skolen står stærkt og hvor den står svagere mht. til at opfylde skoleformens hovedsigte, ligesom matrixen også kan give et billede af, hvor god den enkelte skole er til at udnytte skoleformens unikke muligheder for at arbejde på tværs af de pædagogiske praksisformer.

Model 4. Refleksionsmatrix

	Undervisning	Pædagogisk Tilrettelagt Samvær	Øvrigt Samvær
Livsoplysning	X	X	
Folkelig oplysning	X	X	
Demokratisk dannelse	X	X	

For nogle skoler vil en sådan helhedsstrategi virke uoverskuelig. I stedet kan man angribe problemstillingen “nedefra”, dvs. ud fra de enkelte aktiviteter på skolen (man går induktiv til værks). Man kan f.eks. begynde med udvalgte fælles aktiviteter på skolen (den årlige ekskursion, de ugentlige højskoleaftener, morgensamlingerne etc.). Eller man kan begynde med de enkelte fag på skolens ugeskema. Til hver af disse enkelte aktiviteter kan man stille de tre omtalte pædagogiske spørgsmål. Man kan således dele opgaven op i bidder og f.eks. i løbet af nogle måneder arbejde sig igennem skolens samlede virke.

Model 5. Refleksionsdiagram

Hvad enten hæftet anvendes i forbindelse med en enkeltstående pædagogisk debat eller i forbindelse med et målrettet arbejde med skolens indholdsplaner, kan man med fordel anvende hæftet i forbindelse med en pædagogisk dag for skolens samlede personale, skolens bestyrelse eller evt. kun for lærergruppen på skolen. Her kan anvendes oplæg, gruppearbejde, café-modellen etc. Man kan klare sagen selv eller bruge pædagogiske konsulenter til at strukturere processen. Brugen af konsulenter kan medvirke til, at processen bliver mere fokuseret samt bevirke, at man undgår, “at der går lærerrådsmøde i den”, dvs. at sædvanlige pædagogiske modsætninger og kampe kommer til at præge arbejdet.

4. Lidt om de frie kostskolers historie

De frie kostskoler er kendetegnet ved, at de består af flere forskellige pædagogiske praksisformer eller læringsrum. Sådan har det altid været i de frie kostskoler, hvilket hænger tæt sammen med skoleformens historiske oprindelse i den Grundtvig-Koldske pædagogik.

For både Grundtvig og Kold var såvel friskolen som højskolen en central del af den folkelige kamp, som udgjorde kernen i 1800-tallets folkelige bevægelser. Med grundloven fra 1849 blev undervisningen og opdragelsen af den kommende generation for alvor påtrængende. Grundtvig og centrale folkelige kredse mente ikke, at denne oplysningsopgave primært var statens opgave, men at den måtte løses gennem en skoleform, som var en forlængelse af hjemmets opdragelses- og uddannelsesmæssige bestræbelser. Disse skoler, som man efterhånden fik dannet, skulle være folkets skoler og ikke statens skoler. "Solen står med bonden op, slet ikke med de lærde", som Grundtvig formulerede det.

Højskolerne og efterskolerne var derfor et stykke op i det 20. århundrede først og fremmest private skoler, der var organiseret som en unik blanding af at være *et hjem, en skole, et forsamlingshus og en gård*.

Det hjemlige præg er stadig afgørende for de frie kostskoler, idet eleverne ideelt set løbende omgås med skolens forstander(par), skolens lærere og øvrige medarbejdere, der således bliver til vigtige rollemodeller for eleverne. Det hjemlige præg overlever stadig i den uformelle omgangs- og beklædningsform på skolerne samt i skolernes arkitektur og indretning (bogrudder, bogrudderum etc.).

Skolepræget viser sig ved, at en vigtig del af dagen er skemalagt i undervisningsblokke og foregår i undervisningslokaler, som er skabt med det formål at være rammen om undervisningsaktiviteter. På mange skoler minder denne undervisning om den undervisning, som gives på andre skoler for tilsvarende aldersgrupper, idet der dog ofte ikke er eksamen på de frie kostskoler. Prøver og kompetencegivende undervisning afholdes på mange af skolerne, hvilket der også historisk set er en lang tradition for.

Herudover var og er (?) en vigtig del - måske den vigtige holdningsprægede del - af skolens pædagogiske virke henlagt til foredragssalen centreret omkring talerstolen, af mange betragtet som de frie skolers originale og vigtigste pædagogiske praksisform: De folkelige bevægelser "*forsamlingshus*". Sangen, fortællingen og foredraget var (er?) som i forsamlingshuset her de centrale pædagogiske virkemidler. Eleverne og lærerne deltager her i en pædagogisk aktivitet, som har en udpræget rituel karakter, hvis sigte oprindeligt var og på nogle skoler stadig er den folkelige vækkelse eller oplevelse af eleverne. I de religiøse skoler har denne vækkelse mere karakter af en religiøs vækkelse ofte med brug af andagter og andre religiøse ritualer i skolens

dagligdag. I de politiske skoler har ritualer ofte karakter af at deltage i eller forberede til at deltage i politiske arrangementer og møder. Det er gennem denne praksisform at skolens eget værdigrundlag tydeligst træder i karakter.

Langt de fleste frie skoler var også *en gård*, hvorved man skaffede sig de nødvendige fornødenheder i forbindelse med elevernes og lærernes forplejning. Det blev forventet, at eleverne deltog i de praktiske gøremål i kostskolens hverdag, ofte med et pædagogisk sigte gennem sidemandsoplæring eller mesterlære. Dette sidste aspekt er i dag især tydelig i skoler med et special- eller socialpædagogisk sigte. Pædagogisk virke gennem deltagelse i arbejdsprocesser (økologisk jordbrug, bygning/drift af vindmøller etc.) blev i 70'erne meget populær på mange frie kostskoler. Elevernes deltagelse i skolens praktiske gøremål består også i at deltage i planlægningen og gennemførelsen af skolens mange tilbagevendende skoleritualer i løbet af skoleåret (årsfester, officielle fødselsdagsfester, familiedage, hyggeaftener etc.).

Der har således altid været en tradition for at bruge mange praksisformer eller læringsrum på de frie kostskoler:

- Læring gennem undervisning
- Læring gennem deltagelse i pædagogiske ritualer
- Læring gennem deltagelse i arbejdsprocesser
- Læring gennem planlægning/gennemførelse af skolens fællesaktiviteter
- Læring ved at omgås voksne rollemodeller
- Læring gennem elevernes omgang med hinanden

Tænketankens deltagere

Tænketanken er støttet af 3x3-midlerne, som administreres af FFD (Folkehøjskolernes Forening i Danmark) og FAHH (Foreningen af Husholdnings- og Håndarbejdsskoler) i fællesskab. Tænketanken er enestående i den forstand, at den rummer repræsentanter fra næsten alle institutioner, som er optaget af og arbejder med de frie kostskoler. Højskoler, efterskoler og husholdnings- og håndarbejdsskoler er repræsenteret i tænketanken med foreningsrepræsentanter, medarbejdere på skolerne og pædagogiske konsulenter fra de respektive foreninger på området. Derudover deltager konsulenter fra Undervisningsministeriet også i tænketanken, ligesom der er tilknyttet pædagogiske konsulenter til tænketankens arbejde.

Deltagerne i tænketankens arbejde, som forløb over et år, bestod af følgende personer:

Troels Rasmussen, forstander Nordjyllands Idrætshøjskole

Gorm Hansen, uddannelseskonsulent, FFD (Folkehøjskolernes Forening i Danmark)

Kurt Willumsen, næstformand i FFD

Tage Jepsen, forstander, Fjordvang Ungdomsskole

Troels Aamand Sørensen, næstformand i EF (Efterskoleforeningen)

Anette Ingemansen, souschef i Efterskolernes Sekretariat

Lena Kim Christensen, lærer, Linieskolen

Mikkel Hyldebrandt Jensen, sekretariatsleder,
FAHH (Foreningen af Husholdnings- og Håndarbejdsskoler)

Dorte Bondo, formand i FAHH

Jesper Moesbøl, uddannelseskonsulent, Undervisningsministeriet

Jørn Højer-Pedersen, pædagogisk konsulent, Undervisningsministeriet

Alexander von Oettingen, udviklingschef, University College Syd

Niels Buur Hansen, lektor, Syddansk Universitet